

Kirken og kirkelige organisasjoner som politiske endringsagenter¹

AV ATLE SOMMERFELDT

Atle.Sommerfeldt@nca.no

Grenser for politikk?

Den norske kirke, Kirkens Nødhjelp og Norges Kristne Råd har sammen etablert et tiårs-prosjekt, Skaperverk og Bærekraft, som på det grunnlag Kirkemøtet la i 2008, skal bidra til endring i kirke og samfunn for å møte miljø- og klimautfordringene vi som menneskehet og natur står overfor i de neste hundre år. Prosjektet spenner fra teologisk refleksjon, spiritualitet og politisk mobilisering. En slik bred ambisjon krever at vi sammen reflekterer om hvordan kirken, kirkelige organisasjoner og menigheters samfunnsengasjement skal tilrettelegges. Vi må finne en god balanse som kommer tilrette med at kirken er både en samfunnsaktør og en fellesskapsarena.

Det er helt vanlig når kirken drøfter sitt samfunnsengasjement, at kravet kommer om at kirken må lage klare systemer for hvor konkret kirken kan involvere seg i og uttale seg om aktuelle samfunnsproblemer. I en luthersk tradisjon har det vært gjort forsøk på å dra grensen slik at politiske spørsmål bør overlates til fyrstene eller statsmakten, og i moderne tid til parlamentet og politikere.² Likevel har biskoper i Den norske kirke med stor frimodighet avgitt høringsuttalelser til en stor mengde offentlige utredninger og lovforslag uten å legge slike begrensninger på seg selv. I alle kirkesamfunn er det allment akseptert at lovgiving innenfor familie- og seksualiteten hører til det vi kan uttale oss om og mobilisere politisk til støtte for

kirkenes standpunkter. For mange er også forsvaret av staten Israels politikk helt akseptert.

Denne faktiske, kirkelige praksis er en indikasjon på at det er meget vanskelig å dra en slik grense. Svært ofte dras grensen slik at kirkens ytringer er legitime i den grad de styrker den posisjon en politiker, offentlig byråkrat eller kirkeleder måtte innta. Selv om en ofte henviser til prinsipper, er posisjonen i realiteten tilfeldig og preget av hensiktsmessighet.

Det er imidlertid viktige, prinsipielle grunner til at det er meget vanskelig å dra en allmenngyldig og entydig grense på teologisk grunnlag for hvor konkret kirken skal tale og handle i politiske spørsmål.

For det første er dette vanskelig fordi det å hevde at det finnes teologiske eller teoretiske grenser kirken må holde seg innenfor, også innebærer at det er en grense for hvilken del av livet kirken skal forholde seg til. Politikk handler om hvordan styresmaktene lokalt, nasjonalt og internasjonalt skal legge forholdene til rette for menneskers levekår og liv. Det er ikke bibelsk grunnlag for å hevde at dette er utenfor kirkens interessefelt eller bør overlates til politiske myndigheter uten at kirken interesserer seg for det. Det vil i så fall bety at kirken abdiserer fra å gi livshjelp og livsstøtte i en svært stor del av menneskenes liv.³

For det andre er det umulig å trekke slike grenser teoretisk og allment fordi posisjonens politiske funksjon er avhengig av samfunns-kontekst. I en norsk kontekst i dag vil det ikke

være en politisk kontroversiell posisjon å invitere mennesker av ulik etnisk tilhørighet til samme nattverdbord og kirkekaffe. Begge deler var politisk sprengkraft i Sør-Afrika under apartheid, sørstatene i USA på 1950-tallet og i det koloniale miljøet i Burma på 1930-tallet⁴. I en pinsemenighet på Oslo østkant ved begynnelsen av forrige århundre var det ukontroversielt å la en arbeider vitne om Jesus; det ville vært utenkelig i Kongsberg kirke 100 år tidligere. Da ville det blitt betraktet som oppvigleri. Vi må heller ikke glemme at å ønske jøder velkommen til Norge var en svært kontroversiell sak, og at 17. mai-gudstjenester – for ikke å snakke om 1. mai-gudstjenester – ble betraktet av mange som utilbørlige, politiske handlinger. I Sør-Afrika under apartheid ble begravelsene politiske markeringer, mens kveldsgudstjenestene for fred ble politiske samlingspunkter i Øst-Tyskland under kommunismen, begge deler helt ukontroversielt i andre kontekster og tider.

For det tredje er det heller ikke mulig å dra grensen i forhold til hvor kontroversiell en posisjon er. Det kan være nødvendig at kirken både uttrykker allment aksepterte posisjoner, og at den markerer mer kontroversielle posisjoner i aktuelle saker.⁵ Politikere og statsmakten vil rutinemessig i de fleste sammenhenger jeg kjenner, ønske at kirkens engasjement holder seg inne i kirkerommet når de er uenig i kirkens engasjement og posisjon, men ser det gjerne i det offentlige rom dersom kirkens posisjoner støtter ens egen politikk eller bevegelse. Men de aller fleste er enige om at mer generelle etiske verdier og standpunkt gjerne må hevdes – så lenge de ikke konkretiseres og aktualiseres for mye.⁶

Disse tre punktene viser etter min oppfatning at å diskutere kirkens involvering i samfunns-spørsmål med utgangspunkt i ønsket om å definere en grense for hva kirken kan si, er lite fruktbart for den videre samtale. Graden av konkretisering avhenger av hva slags saker det handler om, hvem som uttrykker en mening og med hvilken autoritet. Det er derfor etter min mening verken ønskelig eller mulig å dra generelle og abstrakte grenser for hvor konkret kirkene kan engasjere seg og uttale seg i politiske spørsmål.

Dette må ikke forstås slik at det skal være fritt fram å gi enhver mening og posisjon kirkelig status og legitimitet. Hver posisjon og sak må prøves på dens forankring. Slik jeg ser det, må kirkelige posisjoner på den ene siden være forankret i bibelske verdier og normer og på den andre siden reflektere menneskelige erfaringer kirkene gjør seg gjennom sitt lokale og globale nettverk, tilstedeværelse og pastoral-diakonale erfaring. Kanskje må vi også i vår tid med en ny forståelse av naturens selvstendighet inkludere naturens erfaringer. I den bibelske og kirkelige tradisjonen har det vært lagt særlig vekt på å være deres røst hvis stemme ikke høres eller er representert på maktens arenaer.⁷ Dette er et perspektiv som er meget aktuelt også i vår tid der det politiske ordskiftet og beslutningsprosesser domineres av interessegrupper, flertallet, kommersielle medieinteresser og "kjøttvekt" samtidig som vi lever i et demokratisk folkestyre.⁸

Enkelte hevder at bibelsk forankring betyr at Skriften i bokstavelig forstand skal ha omtalt eller behandlet den konkrete saken. Dette har aldri vært kirkens hovedforståelse av Skriftens autoritet og etterleves da heller ikke av noen av de større kirkesamfunn. Det er i møtet mellom samtidens realiteter, Skriftens norm og menneskets og naturens erfaringer, etikk utvikles og posisjoner formes.⁹

Historien har lært oss at kirkelige posisjoner i stor grad reflekterer "tidsånden", dvs. rådende politiske ideologier og partier og det en kan kalle konvensjonell visdom. Ikke sjelden har kirkene og teologiske posisjoner blitt utviklet og anvendt som legitimering av ulike politiske ideologier, en bestemt samfunnspraksis eller politiske grupperinger og interesser. Dette er naturlig siden politiske ideologier nettopp er forsøk på å operasjonalisere normer inn i samfunnet. Partiene forsøker å anvende ideer og ideologier i en praktisk hverdag. Jeg skal komme tilbake til noen måter vi kan redusere faren en politisk-ideologisk "Gott-mit-Uns"-praksis på. Samtidig kan ikke redselen for å gjøre feil hindre et aktivt, kirkelig samfunnsengasjement. Da overlater vi politikere og mennesker til seg selv, mens kirkene blir sittende bedende i sine katedraler og gudshus og høre

verdens støy der ute. Det er vanskelig å se at dette reflekterer en kirke som er fundert på inkarnasjon og Guds kjærlighet til verden. Det reflekterer i alle fall ikke Jesu egen praksis i sin samtid.

Kirken som endringsagent og endringsarena

Kirken er samlingen av mennesker som deler troen på at de lever av Guds nåde og mottar Guds nåde gjennom Ordet og Sakramentene. Kirken er et livs- og dødsfellesskap med den korsfestede og oppstandne Kristus. Det menneskelige fellesskapet som samles i kirkene, samles for å motta Guds nåde, feire Guds kjærlighet og bli utfordret av Guds Ord. Etter sin karakter er derfor det menneskelige fellesskapet kirkene utgjør, mangfoldig og skal ikke knyttes til særgrupper basert på kjønn, alder, etnisitet, sosial klasse eller samfunnssyn – og enda mindre bestemte politiske posisjoner og ideer.

Kirken gir derfor adgang til og tilgang for mennesker av ulik politisk holdning – og må gjøre det. Men det betyr likevel ikke at kirkens samfunnssyn og posisjon er summen av deltagernes holdninger. Tvert om er det slik at kirken møter mennesket med et budskap som kommer utenfra fellesskapets egen kontekst. Budskapet tar sikte på å endre adferd og holdninger slik at fellesskapet kommer nærmere Guds kjærlighetsvisjon for samfunn og menneskelig. Kom som du er, sier vi i kirken, og vær med og la deg forme av Guds nåde og Guds kjærlighet. Kirkenes Verdensråd formet begrepet om kirken som "a moral community" nettopp for å understreke at det i dette heterogene fellesskapet må være en bevegelse for å virkeliggjøre de verdiene som Gud har kalt menneskene til å leve i og for.¹⁰

Denne fundamentale karakteren ved et kirkelig fellesskap gjør det krevende å være et instrument for samfunnsmessig endring. Potensialet er enormt fordi kirken er organisert lokalt og globalt og derfor samler mennesker som kan handle sammen og utgjøre en betydelig endringskraft lokalt, nasjonalt og globalt. Det mangfoldige fellesskapet er ikke begrenset lokalt, men er et globalt fellesskap av "alle nasjoner

og folk og klasser". Og det er konstituert slik at det er åpent for å bli utfordret utenfra på etiske og verdimeslige posisjoner og holdninger. Men fordi det ikke er samlet for å bli en sosial massebevegelse for bestemte politiske spørsmål – det være seg ekteskapslov eller klimarettferdighet – er det krevende å utløse dette potensialet.

Det viktigste for kirkene er å se dette mangfoldet i fellesskapet som en enorm ressurs, også når vi vurderer kirkenes samfunnsmessige og politiske rolle. Nettopp mangfoldet gjør det mulig å skape et kommunikativt rom der mangfoldet skaper grunnlaget for de store samtale om de store og praktiske utfordringene vi som mennesker og samfunn står overfor.¹¹ Ved hjelp av fellesskapets felles verdier og forankring er det mulig sammen å identifisere grunnleggende posisjoner i møte med samtidens utfordringer og danne konsensusposisjoner på tross av ulikheter. På dette grunnlaget kan vi så utgjøre en arena for mobilisering på tvers for felles handling. Kirken er altså en mangfoldig arena med potensial til å bli en kraftfull aktør.¹²

Denne skjelningen mellom kirken som arena og som aktør for samfunnsendring grodde ikke minst fram i kirkene i Sør-Afrika i apartheids siste fase. Da hadde man lenge talt om kirkenes profetiske rolle og ansvar for å være en aktør i demokratibevegelsen. Inspirasjonen fra basismenighetene i Latin-Amerika der menighetene ble tenkt som kjernen i samfunnsendringene, den rollen kirken hadde spilt i organiseringen av boerbevegelsen i Sør-Afrika, og inspirasjonen fra den katolske kirkes rolle i Polen og Filipinene gjorde at en til erstatning for de forbudte politiske partiene så på kirkene som en organisasjonsmessig grunnenhet i den politiske kampen mot apartheid og for folkestyre. Delvis som en følge av bedre politisk organisering innenfor fagbevegelsen og demokratibevegelsen, men også som følge av at erfaringen med å omgjøre folkekirkemenigheter til politiske aksjonsgrupper ikke var så vellykket, endret en posisjon. Virkeligheten var at de reelle deltagerne i de politiske og samfunnsmessige prosessene var en begrenset gruppe aktivister i menighetene. I stedet for å oppgi kirken, noe som kunne vært et alternativ, og som mange i Vesten har gjort i tilsvarende situasjoner, valgte

en å omdefinere kirkens rolle fra å være et senter i motstandsorganiseringen til å være en arena for mobilisering for endring. Dette gjorde ikke kirkens samfunnsrolle mindre politisk, men mer presis.¹³

I dette perspektivet er det nødvendig å utvikle langt tydeligere en kompromissenes handlings-teologi og ikke så ensidig knytte kirkens samfunnsengasjement til en profetisk rolle.¹⁴ Den siste vil ofte ha et proklamerende preg som kan være viktig nok, men det kan lett bli en eksklusiv og monolitisk ideologi som vil undergrave kirkefelleskapets mangfoldighet og ende som en ensom røst i ørkenen. Alternativet er å knytte seg til Habermas sin tenking om det kommunikative rom der ulike posisjoner og interesser brytes i en dialogisk prosess med det formål å finne fram til handlingsalternativer som fellesskap.¹⁵ Da vil det kirkelige fellesskaps karakter av å være arena – mangfoldets kommunikative rom, og aktør – fellesskapets handlinger – bli reflektert. Men forutsetningen er at ikke samtalen handler om hva vi ikke kan være engasjert i eller uttale oss om, men hva vi skal gjøre som fellesskap i møte med de konkrete samfunnsutfordringene vi møter, og som menneskene det kirkelige fellesskap består av, lever i.¹⁶ Vi må, i tråd med vårt bibelske mandat, utvikle en teologi og en praksis som legger et solid fundament for vår involvering i samfunnet¹⁷.

Ulike kirkelige aktører med ulike roller

Med dette utgangspunktet må vi så utvikle en mer differensiert tale om kirken og hvem den er. Opp gjennom historien har kirkene gitt rom for ulike spesielle tjenester og fellesskap med spesialiserte og avgrensede mandater innenfor et helhetlig kirkelig oppdrag og organisering. Historisk er det fullt mulig å se på de ulike kloster- og ordensbevegelsene innenfor de to største kirkesamfunnene – katolske og ortodokse – som uttrykk for dette, likeledes den moderne diakonale bevegelse, misjonsorganisasjonene og de kristne avholdsorganisasjonene. Disse ulike, spesialiserte organiseringene innenfor kirken er også kirke. Kirken er langt mer enn det prestelige embetet eller de synodale styringsorganer, enten disse bare er lokalt eller

også nasjonale og globale. Det må også gis rom for ulik grad av engasjement.¹⁸

Som et utgangspunkt vil jeg foreslå tre ulike nivåer av samfunnsengasjement:

- Nødvendige grunnlagsposisjoner for enhver kirke.

Dette vil være posisjoner som gjenspeiler de grunnleggende verdiene i den bibelske visjonen for samfunnet og vil omfatte fattigdomsbekjempelse, alle menneskers menneskeverd, omsorg for nødlidende og fremmede, sentrale familieverdier, respekt for hele skaperverket og omsorg for å skape et levelig habitat for alle skapninger.

Dette vil være posisjoner som gjenspeiles i forkynnelse, salmesang, felles bønner og felles handlinger lokalt og globalt. Det kan ikke tenkes en sann, kristen kirke som ikke promoterer slike grunnlagsposisjoner.

- Rådgiving til styresmakter og velgere.

Dette vil være posisjoner som i mindre grad er en del av forkynnelsen, men som likevel fremføres med kirkelig tyngde og legitimitet i møte med konkrete lovforslag, budsjettprioriteringer, internasjonale posisjoner som regjeringen tar eller bør ta, etc. Her er det naturlig at både ordinerte personer og synodale strukturer deltar og ytrer seg i det offentlige rom – i de kirkesamfunnene der disse rollene er mer eller mindre adskilt. I slike saker er det svært viktig at en forsøker å utnytte kirkens karakter av et kommunikativt rom slik at en utvikler gode prosesser der ulike synspunkter blir representert og hørt med en levende meningsbryting – som også må finne sted i etterkant for å markere at mindretallet fortsatt er en legitim aktør i samtalen. Ikke minst må de med pastoralt ansvar være påpasselige med å uttrykke dette klart.

- Spesialiserte posisjoner i konkrete politiske prosesser.

Politiske beslutninger fattes etter kompliserte prosesser med flere aktører og mange kryssende interesser. For kirkene er det nødvendig å holde seg med spesialiserte organer og/eller organisasjoner som gis mandat til å delta i slike prosesser for å

følge grunnlagsposisjonene helt fram til den konkrete utforming av beslutninger. Også ordinerte personer kan gis en rolle på dette nivået. I denne frontlinjen er allmenn kompetanse og politisk håndverk avgjørende, men forbindelsen bakover til grunnlagsposisjonene må opprettholdes, og videreutviklingen av det kommunikative rommet må fortsette også her.

Skaperverk og bærekraft – noen erfaringer og utfordringer.

Det felleskirkelige prosjektet Skaperverk og Bærekraft er unikt i norsk kirkeliv for så vidt som det har et tiårs perspektiv og en endringsagenda både i kirke og i samfunn. Prosjektets grunnposisjoner er vel utviklet teologisk og samfunnsmessig, og det legges opp til en differensiert arbeidsmåte med ulike aktører som slutter seg til og tar ansvar for deler av de identifiserte delene. Prosjektet er organisert som en nettverksallianse der ulike aktører oppfordres til å delta i samfunnsdebatten og implementere innenfor egen virksomhet prosjektets visjoner og grunnlagsposisjoner.¹⁹

Det er også et felles prosjekt, og det vil derfor være nødvendig å ha noen felles handlinger og posisjoner for å holde prosjektet sammen.

I dets første år var behandlingen av grunnlagsdokumentet på Den norske kirkes Kirkemøte i november 2008, Kirkens Nødhjelps fasteaksjon i mars 2009 og Norges kr. Råds store konferanse Tro til Forandring i mai 2009 slike felles begivenheter. Alle tre utviklet posisjoner som i denne artikkelens sammenheng må karakteriseres som politiske. Det har vært lite kontroverser om disse posisjonene både i kirke og i samfunnsliv.

Den store kontroversen oppsto imidlertid omkring lanseringen av tiåret og utspillet om et 5-årig moratorium på ny letevirksomhet etter olje og gass på norsk sokkel inntil det er klart hva Norges nye forpliktelser under den nye klimaavtalen vil bli.

Dersom vi vurderer prosess og posisjon ut fra det resonnementet jeg har lagt frem her, kan følgende sies:

- Lanseringen var svært vellykket i den forstand at den brakte kirkens engasjement i

klimaspørsmål og miljøspørsmål opp på den offentlige arena. Det avslørte, som ventet, de ulike holdningene til kirkens samfunnsengasjement, i hovedsak om en var enig i de konkrete posisjonene eller ikke. Flertallet av partiene på Stortinget støttet kirkens posisjon, selv om de tre største var uenig. Det er derfor ikke slik at posisjonen representerte en urealistisk kirkelig idealposisjon slik enkelte hevdet. Det er også vanskelig å forstå at posisjonen ligger lengre utenfor kirkens kompetanseområde enn andre posisjoner kirkene har tatt det siste året, knyttet til både familiespørsmål og økonomisk globalisering.

- Derimot ble ikke begrunnelsen for posisjonen tydelig nok – posisjonen ble en del av Lofoten-diskusjonen som i all hovedsak er blitt en miljødebatt om risikoen for miljøødeleggelser. I noen grad er også utslippsøkning nevnt, men det som var hovedanliggendet, nemlig moratorium for at Norge skal kunne holde forpliktelsene i en ny klimaavtale og slik være med å sikre fattige land og folk deres fremtidige levebrød, ble usynlig og overkjørt.
- Posisjonen som ble presentert, må klart sies å falle inn under gruppe to ovenfor: rådgiving til styresmakter og velgere. Den var spissere enn grunnlaget, men ikke spesialisert i den forstand som gruppe tre omfatter.
- Den viktigste svakheten ved lanseringsposisjonen var at det ikke hadde vært en tilstrekkelig prosess der de ulike synspunktene og perspektivene var hørt. Kirkens Nødhjelps posisjon, basert på erfaringene til dem som opplever klimaendringene i fattige land, var hørt. Det var også de sterke miljøgrupperingene i kirken. Men kirkelige erfaringer fra dem som har særlig tilknytning til leteindustrien, til deler av kystbefolkningen i Nord-Norge, som trenger arbeid, inntekt og distriktsutvikling, var kommet for lite til orde. Jeg mener at posisjonen ikke ville blitt vesentlig endret med grunnlag i en slik prosess, men den ville fått en mer solid forankring og helt sikkert noen andre formuleringer.

Avslutning

Jeg har i denne artikkelen forsøkt å vise at en samtale om kirken og kirkelige organisasjoners deltagelse i den politiske debatt og de politiske prosesser i samfunnet må utvikles konkret i møte med de ulike sakene og prosessene. Det er viktig å skjelne mellom kirken som aktør og kirken som arena, og at kirkens karakter av et nådens fellesskap som samtidig er et verdiforankret fellesskap, ivaretas. Forhåpentligvis er disse refleksjonene egnet til å stimulere til videre handling for mennesker og natur; deres nåtid og fremtid er for viktig til at en levende kirke kan overlate dem til makt-haverne.

Noter

- 1 Artikkelen er en bearbeiding av en Innledning holdt 7.10.09 på Norges kr. Råds frokostmøte for kirkeledere. Innledningen hadde tema: "Kirker og kirkelige organisasjoner som endringsagenter? Hvor politiske kan og vil vi være?" Frokostmøtet fant sted for å bearbeide erfaringene etter lanseringen av det store felleskirkelige tiårsprosjektet Skaperverk og bærekraft. I lanseringen tok kirkene til orde for et moratorium på fem år på leting etter olje og gass i Norge i påvente av en plan for hvordan Norge skal oppfylle sine forpliktelser i en ny global avtale om reduksjon av klimagasser – en post-Kyoto-avtale. I ordskiftet etter lanseringen ble det en til dels opphetet debatt om kirkens legitimitet i å uttrykke slike holdninger. Debatten gikk både innenfor kirkenes opinionsdannere og i bredere lag av offentligheten.
- 2 Det er i lys av erfaringene den tyske lutherdommen gjorde seg under nazitiden, der ledende lutherske teologer som f.eks. Althaus og Bultmann var kollaboratører med naziregimet, forbausende hvor sterk denne ordningsteologiske tradisjonen har stått i norsk kontekst etter krigen – ikke minst fordi Den norske kirke med tilslutning av legmannsorganisasjonene og frikirkene, utviklet en helt annen forståelse av en luthersk kirkes samfunnsengasjement. Jfr. Torleiv Austad: *Kirkens Grunn*. Oslo 1974. Trond Bakkevig: *Ordnungstheologie und Atomwaffen*. Oslo/Paderborn 1989. Dorothe Sölle: *Politische Theologie*. Stuttgart-Berlin 1971. Martin Greschat: *Die Schuld der Kirche*. München 1982
- 3 Jeg har utfoldet dette i artikkelen *Pastoralt-politisk engasjement for mennesket*, *Tidskrift for Sjelesorg* 1987-4 s. 25
- 4 Burma nevnt som koloniale eksempel, levende beskrevet i George Orwells klassiker *Burmese Days* fra 1934.
- 5 I historiens lys er det for oss ubegripelig at ikke kirkene var entydige og konkrete i sin motstand mot slaveri, og ikke minst den kommersielle slavehandelen. Historien om samtidens kirkelige og politiske reaksjoner på hvordan enkelte kirkelige personer og strømninger (særlige kvekerne) mobiliserte konkret politisk – og inn i den aktuelle, parlamentariske dagsorden – viser hvor farlig det er for kirken ikke å utfordre konvensjonell visdom og ikke å våge å gå inn i konkrete, politiske saker. Til denne historien, se f.eks. Adam Hochschild: *Begrav lenkene*. Pax Oslo 2007.
- 6 Det er i denne sammenheng interessant å se på forskjellen i reaksjonen i offentligheten og i kirkene mellom Kirkemøtets vedtak i november 2008 og den omtalte lanseringen i mars 2009. Kirkemøtets vedtak er radikalt, men allment, mens lanseringsposisjonen er moderat og konkret. Mens det første vakte liten kontrovers, ble lanseringen kontroversiell fordi kirkene turde å konkretisere hva de allmenne, og radikale, posisjonene ville bety i praktisk politikk.
- 7 Jfr. den profetiske kritikk av kongemakten og samfunnsledere – fortellingen om Nabots vingård er en sentral eksempelfortelling. 1 Kong 21. Til forståelsen av teksten, se Knut Holter: *Nabots vingård i Henriksen (red.): Makt, Eiendom, Rettferdighet*, Oslo 2000 s 98 ff. Til anvendelse av denne fortellingen, se Sommerfeldt: *Tegn til håp*, Oslo 2004 s 8off.
- 8 Se f.eks. Vetlesen og Henriksen: *Moralens sjanser i markedets tidsalder*. Oslo 2003.
- 9 Jfr. f.eks. Asheim: *Mer enn normer*. Oslo 1994.
- 10 Jfr. Best & Granberg-Michaelson: *Costly Unity*. Genève 1993. Dette er rapporten fra en konsultasjon Kirkenes Verdensråd avholdt i Røde, Danmark. Konsultasjonen skulle bygge bro mellom Kirkenes Verdensråd store "convocation"-prosess Justice, Peace and Integrity of Creation og arbeidet med ekklesiologi. Sluttkommuniket bruker begrepet "moral community" på en fornyet måte, som brobyggende konsept. Prosessen ble fulgt opp med en videre refleksjon, dokumentert i Best & Robra: *Costly Commitment*. Genève 1995.
- 11 Begrepet "kommunikativt rom" er hentet fra Jürgen Habermas sin tenking. For en introduksjon til Habermas, se Thomassen: *Habermas, A guide for the Perplexed*. London/New York 2010. Til anvendelsen av Habermas i norsk, etisk tradisjon, se f.eks. Asheim s. 163ff, Henriksen og Vetlesen: *Nærhet og distanse*, Oslo 1997, Henriksen & Vetlesen: *Moralens sjanse i markedets tidsalder*, Henriksen: *På grensen til den andre*. Oslo 1999. Nettopp fordi kirkene som fellesskap har en før-etisk livsverden, er Habermas sin tanke om det kommunikative rom som arena for etisk normutvikling og felles handling, mulig og nærliggende. Asheim er inne på dette i beskrivelsen av utviklingen av kirkens sosiale etik, der det bibelske grunnlaget danner den felles, før-etiske basis. Asheim s 163
- 12 Min erfaring som sekretær og saksbehandler for Den norske kirkes Kirkemøte og Komiteen for Internasjonale Spørsmål under Mellomkirkelig Råd på 1980-tallet bekrefter de mulighetene et kirkelig rom har for å virke som et kommunikativt rom i Habermas sin forstand. I svært kontroversielle saker, Kirkens Fredsengasjement, Kirkens menneskerettighetsengasjement og uttalelse fra KISP om situasjonen i Det hellige land, lyktes det å komme frem til konsensus mellom posisjoner som i utgangspunktet var svært forskjellige. Forutsetningen var lange og grundige samtaler og vilje hos alle deltagere til å se legitimiteten i den andres posisjon.
- 13 Kairos-dokumentet fra 1986 representerer det viktigste enkeltokumentet. Til refleksjonen om det sørafrikanske Kairos-dokumentet av flere av de involverte, se Kairos in Africa, Edicesa 1989 og Kairos at the threshold of Jubilee, Institute for Contextual Theology, Johannesburg 1995. Utfordringen med å ta denne videre inn i det nye, demokratiske Sør-Afrika kan en se vel dokumentert f.eks. i Pityana og Villa-Vicencio (ed.): *Being the Church in South Africa today*, SACC, 1995.
- 14 Jfr. Charles Villa-Vicencios bidrag *I Freedom is Forever Unfinished* s. 57 I *ibid* Pityana/Villa-Vicencio. Samme forfatter *A Theology of Reconstruction*, Johannesburg 1995.

- 15 I alle slike kommunikative rom er det klokt å huske på den store indiske teologen og økumenen M. M. Thomas sine ord: "Let us not forget that our struggle is not merely against others but also against ourselves, not against flesh and blood, but against the false spirituality of the idolatry of race, nation and class and of self-righteousness of ideals which reinforce collective structures of inhumanity and oppression."
- 16 Vi skal ikke tenke smått om kirkens potensial som et kommunikativt rom i vårt samfunn. Jeg tror Vetlesen og Henriksen har rett i at vår tid mangler moralske arenaer for identifisering av grunnleggende verdier og deres anvendelse i samfunnet. De peker på skolen som en slik arena; kirken er en enda mer naturlig arena. (Ibid 2003 s. 143). Kirken som globalt fellesskap gjør det nødvendig å overskride den gitte livsverden og legge grunnlaget for global etikk og handling. Et slikt fellesskap, forankret lokalt så og si i alle "nasjoner og stammer" og globalt med vilje til etisk handling, er det heller ikke mange av.
- 17 Jeg har utfoldet dette mer i heftet *Spiritual reflections on trade*, Kirkens Nødhjelp 2005, spesielt del 1: *A theology of involvment*.
- 18 I artikkelen "Forsoningens tjeneste – i møte med menneskeskapt klimaendringer" i *Av jord er du kommet...*, Kirkens Nødhjelp 2008, forsøker jeg å skissere tre handlingsgrupper som alle må få plass i kirkens involvering: De utvalgte få, de mange engasjerte og det handlings-søkende flertallet. Kirkens kommunikative rom må innrettes slik at mennesker og grupper fra alle de tre gruppene kommuniserer og søker handlingskonsensus – i tråd med Habermas sitt ideal for det kommunikative rom der alle skal behandles som likeverdige.
- 19 Se prosjektets nettside på kirken.no.